

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ І АУДИТУ
КАФЕДРА ОБЛІКУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ
ТА СФЕРІ ПОСЛУГ

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

на тему:

ОЦІНКА ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Студентка 5 курсу групи ОМОм-11

напряму підготовки **0305 “Економіка
та підприємництво”**

спеціальності **8.03050901 “Облік і аудит”**
Руда Тетяна Іванівна

Керівник: к.е.н., доцент Бурденюк Т.Г.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах нестабільності ринку успішний розвиток та функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності в значній мірі залежить від надійної, якісної та ґрунтовної системи економічної безпеки підприємства. Нагальна потреба у вивченні та розвитку питання економічної безпеки підприємства виникла з переходом України до ринкової економіки і на сьогоднішній день є актуальною.

Досвід роботи та наукові дослідження доводять, що всі вітчизняні суб'єкти господарювання вимагають обґрунтованої та виваженої методики оцінки й управління економічною безпекою підприємства. Це обумовлено високим рівнем конкуренції, необхідністю постійної адаптації організаційно-економічного механізму управління підприємством до сучасних умов господарювання та досить великою кількістю в Україні збиткових і збанкрутілих підприємств.

Теоретичні основи оцінки та управління економічною безпекою підприємства, а також широке коло інших питань, пов'язаних з цією проблемою, знайшли своє відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: Абалкін Л. І., Балика С. Ю., Бланк І. А., Боков В. В., Бородіна О. О., Вітлінський В. В., Верченко П. І., Дарнопих Г. Ю., Довбня С. Б., Козаченко А. В., Лігоненко Л. О., Міщенко В. В., Нусінов В. Я., Пасічник Н. В., Покропивний С. Ф., Паламарчук О. І., Приходько В. В., Семенов Г. А., Темченко А. Г., Терещенко О. О., Турило А. М., Шембель Ю. С. та ін.

Проте окремі аспекти оцінки та управління економічною безпекою підприємства в сучасних умовах господарювання не знайшли необхідного висвітлення і тому потребують подальшого дослідження. Зокрема недостатньо вирішеними залишаються питання щодо комплексної оцінки загального рівня економічної безпеки підприємства та системи управління нею.

Мета і завдання курсової роботи. Метою курсової роботи є розробка

теоретичних і методичних положень щодо оцінки та управління економічною підприємства.

Відповідно до поставленої мети дослідження визначено і вирішено такі **завдання:**

– досліджено сутність та значення безпеки підприємства в його діяльності, удосконалено визначення терміна «економічна безпека підприємства» та класифікацію її складових;

– розкрито сутність термінів «невизначеність» і «ризик» в умовах діяльності підприємства;

– проведено аналіз існуючих методів вимірювання економічної безпеки підприємства, який дозволив виявити їх недоліки та обмеження при застосуванні в діяльності підприємства.

Об'єктом курсової роботи є процес формування і розвитку механізму економічної безпеки підприємства у сучасних умовах господарювання.

Предметом курсової роботи є теоретичні, методичні та практичні аспекти оцінки та управління економічною безпекою підприємства у сучасних умовах господарювання.

1. Взаємозв'язок та взаємозалежність понять «невизначеність», «ризик» та «безпека» підприємства.

З переходом економіки України на ринкові засади господарювання перед суб'єктами підприємницької діяльності постала необхідність вирішення низки нових завдань. Однією з них є оцінка та управління економічною безпекою підприємства. Для вирішення цього завдання, в першу чергу, необхідно визначити сутність терміна «економічна безпека підприємства».

Чітке визначення сутності категорії «економічна безпека підприємства» має важливе теоретичне значення, яке полягає в обґрунтуванні визначення предмета дослідження та виявленні проблем і закономірностей його розвитку. Ґрунтовне і повне визначення терміна «економічна безпека підприємства» є базою для розробки методики оцінки та управління економічною безпекою підприємства.

Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивною потребою кожного суб'єкта господарювання у забезпеченні стабільного функціонування і досягнення цілей його діяльності [7, с. 401].

Одне з перших згадувань безпеки є в Біблії у книзі Пророка Іезекіїля [17, с.835]. У перекладі з грецької термін «безпека» означає «володіти ситуацією» [9]. В одному з тлумачних словників кінця XII сторіччя безпека означала спокійний стан людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки [13, с.10].

У XVIII сторіччі термін «безпека» вже почав означати стан, ситуацію спокою, яка з'являється в результаті відсутності реальної небезпеки, а також матеріальні, економічні, політичні умови, відповідні органи та організації, що сприяють подібній ситуації [13, с.10].

На сьогоднішній день у світовій економічній науці існує напрямок, що досліджує економічну безпеку держави, – economic security of state. Вчені, які вивчають дану проблему, виділяють економічну безпеку держави та національну безпеку. Фонд міжнародної безпеки при ЮНЕСКО під

національною безпекою розуміє стан суспільства, при якому сукупність державних та суспільних гарантій забезпечує його стійкий розвиток, захист базових інтересів нації, джерел його духовного та матеріального благополуччя від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Однак, незважаючи на жвавий інтерес до економічної безпеки підприємства, серед теоретиків і практиків на сьогоднішній день немає єдності в тлумаченні її сутності та класифікації. Сутність економічної безпеки підприємства розуміється вузько, як охорона майна і працівників підприємства. Досить часто і під завданнями роботи відділів економічної безпеки підприємств розуміють боротьбу з розкраданнями, злодійством, науковим шпигунством, а також охорону як самого підприємства, так і його окремих співробітників.

На сьогоднішній день існує порівняно багато підходів до визначення терміна «економічна безпека підприємства». Так, Покропивний С.Ф. [16] визначає її як стан корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, при якому гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування і динамічного розвитку підприємства, запобігання внутрішніх і зовнішніх погроз.

Євдокимов Ф.І. [5] під економічною безпекою підприємства розуміє захищеність його потенціалу від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, прямих чи непрямих економічних погроз, а також здатність підприємства до відтворення.

В економічній енциклопедії під безпекою підприємства розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від мафіозно-тіньових структур, нечесної конкуренції, некомпетентних рішень, недосконалих законів, а також змога протистояти цим погрозам і реалізувати внутрішні цілі.

Тут же економічна безпека підприємства трактується як незалежність суб'єктів підприємницької діяльності від несумлінної конкуренції підприємств-монополістів, непередбачуваних договорами дій підприємств-постачальників та інших факторів, що дає можливість привласнювати велику частину прибутків.

З останніми двома визначеннями безпеки й економічної безпеки не можна цілком погодитися, хоча вони і мають своє раціональне зерно. У них основний акцент робиться на так звану силову безпеку і зовнішні фактори. Перші два визначення більш повно розкривають сутність терміна «економічна безпека», хоча і вони не позбавлені вад.

Отже, якщо підприємство розглядати з деякими корективами, як мікромодель держави, то, на наш погляд, Концепцію національної безпеки України можна взяти за основу при визначенні та розробці класифікації економічної безпеки підприємства.

Виходячи з усього вищесказаного, під безпекою підприємства запропоновано розуміти захищеність підприємства від негативного впливу сукупності соціальних, економічних, екологічних, правових та силових внутрішніх і зовнішніх факторів.

На нашу думку, безпеку варто розділити на чотири складові: економічна безпека; правова та силова безпека; соціальна безпека; екологічна безпека.

Економічна безпека є найважливішою складовою безпеки підприємства, і запропоновано інтерпретувати її як захищеність підприємства, а саме: його капіталу, персоналу, матеріальних і нематеріальних активів, прав, позиції на ринках, іміджу і перспектив його подальшого розвитку від негативного впливу сукупності економічних ендогенних і екзогенних факторів [8, 182].

Економічну безпеку пропонується підрозділяти на три складові: виробнича безпека; фінансова безпека; інвестиційна безпека.

1. Виробнича безпека містить у собі складові з відповідними завданнями:
  - а) техніко-організаційна безпека: дотримання норм техніки безпеки; дотримання технології; своєчасне відновлення, модернізація і ремонт устаткування, будівель і споруд; ефективне та сучасне інформаційне забезпечення виробничої діяльності підприємства; забезпечення необхідного рівня економічної ефективності виробництва;
  - б) безпека матеріально-технічного забезпечення (МТЗ): своєчасне і повне забезпечення підприємства якісними матеріалами, сировиною,

напівфабрикатами та енергоносіями; повна або часткова незалежність від конкретного постачальника; вибір найкращого постачальника; забезпечення необхідного рівня економічної ефективності матеріально-технічного забезпечення на підприємстві;

- в) кадрова безпека: збереження кадрового потенціалу підприємства; розробка стратегії взаємозамінності працівників; підвищення кваліфікації персоналу підприємства до певного рівня; забезпечення необхідного рівня економічної ефективності використання персоналу;
- г) безпека збуту товарів і послуг: забезпечення своєчасного розрахунку за поставлені товари, виконані роботи чи послуги; утримання певної ніші на відповідному ринку; розробка стратегії повної чи часткової незалежності від споживачів продукції (робіт, послуг); забезпечення необхідного рівня ефективності у сфері збуту товарів і послуг.

2. Фінансова безпека містить складові з відповідними завданнями:

- а) безпека на ринку цінних паперів: розробка стратегії діяльності на ринку цінних паперів, при якій не втрачається контроль над підприємством; розробка стратегії оптимального пакета цінних паперів; хеджування за допомогою ф'ючерсів; розробка стратегії оптимальних операцій і комбінацій з опціонами;
- б) кредитна (боргова) безпека: розробка стратегії незалежності від конкретного кредитора підприємства; підбір оптимального співвідношення типів і видів кредитів; підбір оптимальної валюти кредитування; вибір найкращого кредитора;
- в) безпечний фінансовий стан підприємства.

3. Інвестиційна безпека містить складові з відповідними завданнями:

- а) безпека фінансових інвестицій: безпечне розміщення коштів на ринках цінних паперів; безпечне розміщення коштів на валютних ринках та ринках дорогоцінних металів; безпечне розміщення коштів на

депозитних рахунках; забезпечення необхідного рівня економічної ефективності фінансових інвестицій;

- б) безпека реальних інвестицій: безпека інвестицій, направлених у власну діяльність; безпека інвестицій, направлених за межі підприємства; забезпечення необхідного рівня економічної ефективності реальних інвестицій.

Правова та силова безпека у свою чергу підрозділяється на дві частини з відповідними завданнями:

1. *Правова безпека*: правове забезпечення діяльності підприємства; контроль за дотриманням чинного законодавства.

2. *Силова безпека*: забезпечення фізичної безпеки персоналу підприємства; охорона і збереження майна підприємства; протидія науковому та технічному шпигунству.

Соціальна безпека підприємства включає: попередження страйків, саботажу, зривів виробництва; соціальну захищеність персоналу підприємства.

Екологічна безпека підприємства має такі завдання: дотримання діючих екологічних норм; мінімізація або запобігання утрат від забруднення навколишнього середовища.

Економічну безпеку характеризує багато категорій, але найбільш важливими є: ризик, невизначеність, фінансовий стан підприємства, банкрутство підприємства.

У сучасній літературі при оцінці економічної діяльності підприємств досить часто користуються термінами «ризик» і «невизначеність». Однак більшість авторів не проводять чіткої границі між двома цими поняттями. Більше того, деякі вчені ототожнюють терміни «ризик» і «невизначеність».

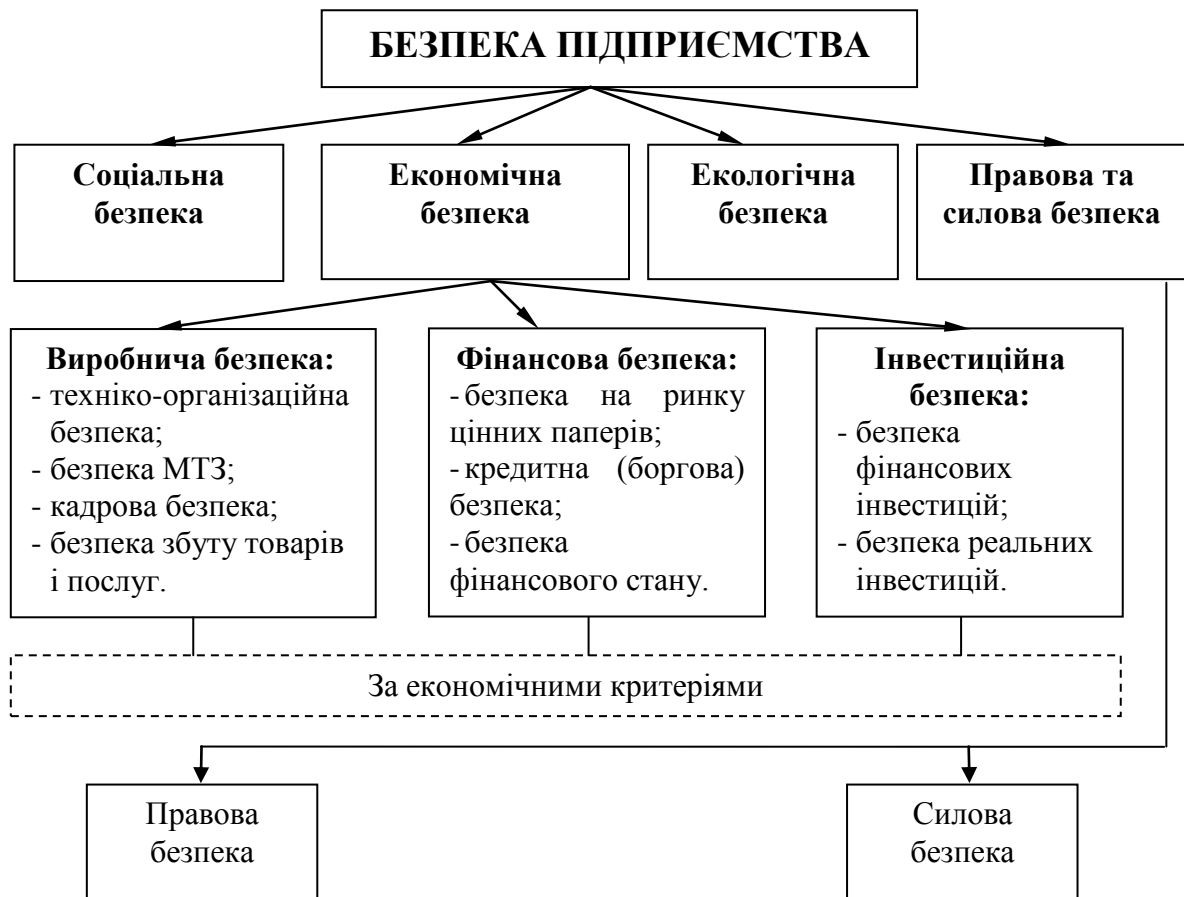

Рис. 1. Структура та зміст економічної безпеки в загальній безпеці підприємства

Так, Андреев Б.Ф. [6, с.284] стверджує, що ризиком є сама невизначеність ринкового попиту та пропозиції, а Догіль Л.Ф. у роботі [5, с.8] пише, що ризик - це рішення або дія в умовах невизначеності.

Звичайно ж, між ризиком і невизначеністю існує зв'язок, але це не одне й те ж. Як справедливо відзначає Вітлінський В.В. [3, с.13], економічний ризик породжується невизначеністю.

Визначення поняття «невизначеність» на сьогоднішній день розкрито недостатньо. Так, Вітлінський В.В. у роботі [3, с.20] трактує невизначеність як фундаментальну характеристику недостатньої забезпеченості процесу прийняття економічних рішень знаннями щодо певної проблемної ситуації.

Поняття «ризик» в економічній науці розкрите ширше, але серед учених немає єдності в його тлумаченні. Так, Боков В.В. у роботі [2, с.3] під ризиком розуміє ймовірність виникнення збитків у порівнянні з прогнозованим

варіантом. Іщук Г.П. [7, с.10] трактує ризик як небезпеку, можливість збитку, ймовірність втрати підприємством своїх ресурсів, недоодержання доходів чи появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої та фінансової діяльності.

Але існують і дещо відмінні від вищенаведених визначення ризику. Так, на думку Балики С. [13, с.53], під господарським ризиком варто розуміти сферу управлінської діяльності, пов'язану з визначенням можливих відхилень від поставленої мети.

На сучасному етапі розвитку економіки України всі юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності – мають потребу в конкретизації термінів «ризик» і «невизначеність».

Варто погодитися з визначеннями ризику, які дають Боков В.В., Іщук Г.П. З трактуванням ризику, яке дає Балика С.Ю., можна посперечатися, тому що управління ризиком – це не ризик, а специфічна галузь менеджменту, що охоплює різноманітні проблеми управління. Потрібно відзначити, що ризик – це багатогранна категорія, яка, крім основної економічної складової, містить соціальну, екологічну і психологічну частини. Це значить, що ризик здійснює свій вплив на діяльність підприємства комплексно, за багатьма факторами. Розрахувати абсолютно точно ризик у комплексному плані практично неможливо, але це не говорить про те, що зміст ризику не повинен містити ці фактори, навпаки, їх значення все більше буде підвищуватися в оцінці ризику.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що ризик – це можливість, ймовірність втрати підприємством коштів і ресурсів, що знаходяться у нього в розпорядженні, а також можливість недоотримання доходів, виникнення додаткових витрат, нанесення збитку його репутації та іміджу. Слід зауважити, що ця ймовірність не повинна дорівнювати 1 або 0. У випадку, коли ймовірність виникнення негативних наслідків дорівнює 1, то ризику як такого вже немає, а є лише передбачувані збитки. Якщо ж ймовірність дорівнює 0, то згідно з теорією ймовірностей негативних наслідків не буде, отже, ризик і в цьому випадку відсутній.

У багатьох джерелах наводиться різна класифікація ризиків. Аналізуючи існуючі класифікації ризику, в роботі для оцінки економічної безпеки підприємства прийнято виділяти такі його види: виробничий, комерційний, фінансовий та інвестиційний.

Виробничий ризик обумовлений особливостями виробничої діяльності підприємства, можливим зниженням запланованого обсягу випуску продукції, розірванням договорів про постачання сировини і матеріалів, виникненням різноманітних конфліктних ситуацій.

Комерційний ризик з'являється в процесі реалізації товару, зміни кон'юнктури ринку, підвищення витрат обігу.

Фінансовий ризик пов'язаний з відношенням підприємства з банками й іншими фінансовими суб'єктами.

Інвестиційний ризик пов'язаний з процесом здійснення підприємством інвестиційної діяльності.

Наведена класифікація ризиків є більш детальною стосовно існуючих і дозволить підприємствам більш обґрунтовано враховувати ризики у своїй виробничо-господарській діяльності.

Повертаючись до категорії «невизначеність», слід зазначити, що вона не менш значуща в порівнянні з ризиком при прийнятті управлінських рішень. Але дана категорія практично не знайшла своє висвітлення в економічній літературі. На наш погляд, під невизначеністю слід розуміти ситуацію, що характеризується браком інформації щодо досліджуваного об'єкта чи економічного явища або її повною відсутністю. Тобто невизначеність існує тоді, коли немає даних про певну проблему, ситуацію чи напрямок діяльності або коли такі дані є, але їх недостатньо для оцінки ризику чи прийняття рішення.

Для максимального усунення невизначеності, тобто збирання найбільш повного обсягу необхідної інформації, доцільно виявити причини її виникнення і на основі цього провести факторний аналіз невизначеності.

Як і кожна економічна категорія, невизначеність визначається рядом факторів:

- відсутність аналогічних ситуацій, тобто здійснення певних дій вперше;
- відсутність необхідної інформації через те, що раніше не виникало необхідності в наявності таких даних;
- дорожнеча отримання інформації;
- великі затрати часу, необхідні для отримання інформації;
- перешкоди з боку конкурентів при збиранні та отриманні інформації;
- відсутність на підприємствах структурних підрозділів, що займаються збиранням та аналізом інформації, або їх незадовільний стан;
- наявність у необхідній інформації грифа державної або комерційної секретності;
- використання наближених методів обробки даних.

Для більш точного і повного розуміння сутності невизначеності необхідно користуватися певною класифікацією невизначеності.

На нашу думку, слід виділяти такі види невизначеності: *політична, законодавча, фінансова, інвестиційна та виробнича*.

Кожна з них має місце в окремій сфері економіки, що суттєво впливає на діяльність підприємства.

Так, *політична невизначеність* породжується нестабільністю політичного положення, виникненням локальних та глобальних революцій, озброєних конфліктів, війн, оголошенням економічних санкцій з боку зарубіжних країн та міжнародних організацій.

Законодавча невизначеність виникає як наслідок змін різноманітних економічних законів, положень та норм.

Під *фінансовою невизначеністю* належить розуміти невизначеність у банківській діяльності та фінансовій сфері підприємства (тобто, це зміна ставок податків, зміна котирувань акцій підприємств, зміна відсоткових ставок за кредитами тощо).

Інвестиційна невизначеність містить невизначеність, пов'язану з інвестиційною діяльністю як самого підприємства, так і взагалі з інвестиційним кліматом в країні.

Виробнича невизначеність обумовлена особливостями виробничої діяльності підприємства, зміною запланованого обсягу випуску продукції, можливим розірванням договорів про постачання сировини та матеріалів, виникненням різноманітних конфліктних ситуацій.

Необхідно розрізняти виробничу невизначеність при створенні нового підприємства або випуску нового виду продукції та невизначеність діючого підприємства.

Виробнича невизначеність при створенні нового підприємства або випуску нового виду продукції включає в себе невизначеність при випуску продукції, при спробі зайняти свою нішу на ринку, при використанні нових матеріалів та технологій, при співробітництві як з новими, так і старими партнерами і клієнтами.

Виробнича невизначеність діючого підприємства містить всі чинники виробничої невизначеності при створенні нового підприємства чи випуску нового виду продукції, а також невизначеність при моральному зносі техніки та технології, що використовується, при зміні попиту на продукцію, яка виготовляється.

Повертаючись до фінансового стану підприємства, слід відзначити, що проблема його оцінки на сьогоднішній день досить актуальна [10]. До неї проявляють цікавість як теоретики, так і практики. Багато підручників та навчальних посібників наводять визначення та методи оцінки фінансового стану підприємства. На законодавчому рівні проблемі оцінки фінансового стану підприємства також приділяється значна увага. Підтвердженням цього є ряд законодавчих актів, присвячених цій проблемі, що були прийняті за останні роки. Одним із суттєвих нормативних документів, що детально характеризує оцінку фінансового стану підприємства, є Положення «Про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації». У цьому документі наводяться алгоритм розрахунку фінансових показників (коефіцієнтів) та їх нормативні значення.

Питання оцінки економічного стану підприємства також дуже важливо, але йому приділяється значно менше уваги, що породжує не досить вірне тлумачення цієї економічної категорії. Іноді фінансовий стан підприємства ототожнюють з економічним або фінансово-економічним станом підприємства. Звичайно, це невірно.

Отже, потрібно точно розмежувати ці дві економічні категорії: фінансовий стан та економічний стан підприємства.

На сьогоднішній день існує багато визначень терміна «фінансовий стан підприємства». Наведемо найтипівіші з них.

Так, Поддєрьогін А.М. [14, с.261] під фінансовим станом підприємства розуміє комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Бандурка О.М. [15, с.302] фінансовий стан підприємства трактує як ступінь забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями.

На законодавчому рівні на сьогоднішній день відсутні чітке визначення та методика комплексної оцінки економічного стану підприємства, що призводить до неправильного тлумачення цього терміна. Однак у вітчизняному законодавстві є декілька посилань на термін «економічний стан підприємства», зокрема в законах України «Про банки і банківську діяльність» і «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» тощо.

На нашу думку, термін «економічний стан підприємства» є значно ширшим, ніж фінансовий стан підприємства. Економічний стан підприємства слід оцінювати за допомогою прийомів та методів економічного аналізу. Якщо звернутися до теорії економічного аналізу, то є очевидним, що оцінка фінансового стану займає чільне, однак не головне місце, і поряд з нею існують ще й оцінка використання основних засобів, матеріальних та трудових ресурсів

підприємства, аналіз виробництва та реалізації продукції, аналіз собівартості продукції тощо. Отже, фінансовий стан є складовою економічного стану підприємства.

На нашу думку, економічний стан підприємства – це стан всіх економічних складових підприємства на певний час. Для оцінки економічного стану підприємства слід провести такі види аналізу:

1. Аналіз формування та розміщення капіталу.
2. Аналіз ефективності та інтенсивності використання капіталу.
3. Аналіз ефективності використання основного капіталу.
4. Аналіз використання матеріальних ресурсів підприємства.
5. Аналіз використання трудових ресурсів підприємства.
6. Аналіз маркетингової діяльності підприємства.
7. Аналіз виробництва та реалізації продукції.
8. Аналіз фінансового стану підприємства.

Поряд з економічним станом для кожного підприємства також є актуальним екологічний, технічний та соціальний стан підприємства. Кожен з них характеризує діяльність підприємства зі свого боку. Для більшої наочності наведемо таку схему станів підприємства (рис.2).

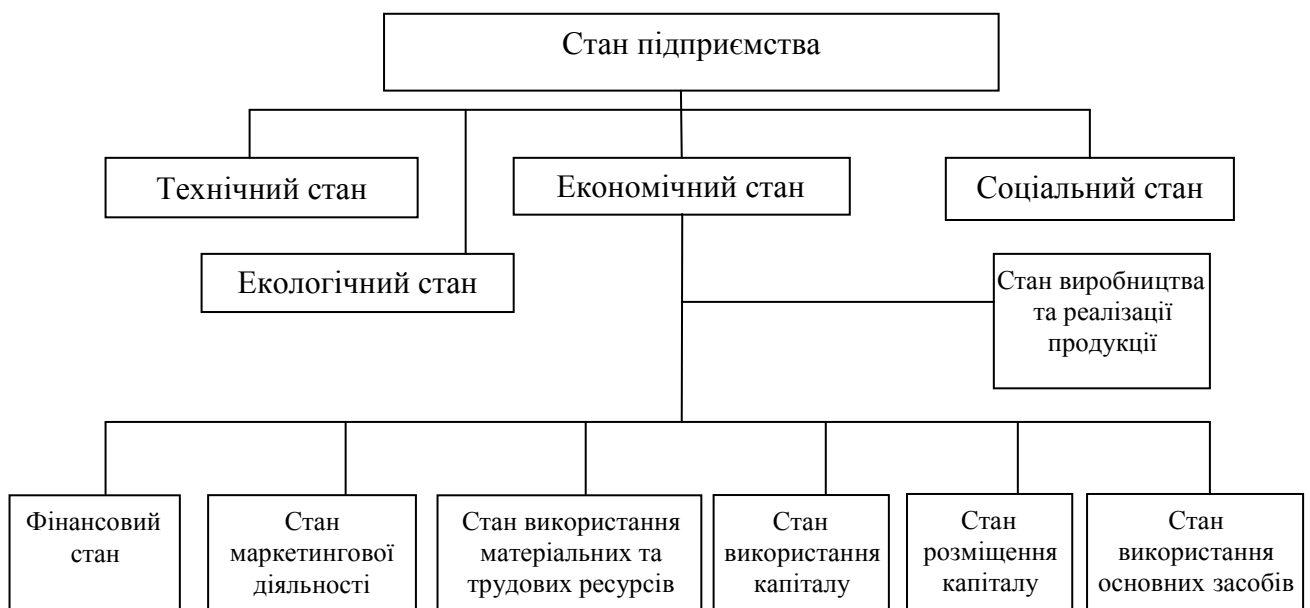

Рис.2. Схема стану підприємства

Наведені визначення економічного стану та класифікація стану підприємства дозволять суб'єктам господарювання більш ефективно оцінювати результати своєї діяльності, а отже, і більш ефективно працювати.

2. Банкрутство як наслідок нерозв'язання проблеми економічної безпеки підприємства.

З розвитком та становленням ринкової економіки в Україні перед підприємствами постає ряд задач, які необхідно розв'язати для ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Одна з них – оцінка та управління економічної безпеки підприємства.

Дуже важливою є розробка методів та підходів щодо оцінки економічної безпеки підприємства. Слід зауважити, що проблема оцінки економічної безпеки тісно пов'язана з проблемою оцінки ризику. Однак, як справедливо відзначається в роботі [5], наявність ризику як економічного явища не є недоліком, тому що спонукає до підвищення динамічності ринкової економіки. Тому оцінка економічної безпеки повинна частково ґрунтуватися на оцінці ступеня ризику та невизначеності. Разом з тим, оцінка економічної безпеки підприємства не полягає лише в оцінці ризику та невизначеності, а повинна охоплювати більш широке коло питань.

Актуальність оцінки та управління економічною безпекою підприємства обумовлена порівняно високою кількістю банкрутств серед підприємств різних галузей не лише України, а й усього світу.

Так, у світі з кожних 100 новостворених підприємств утримуються на ринку не більше 20-30 [17]. Проблема банкрутства характерна як для країн з розвинутою економікою, так і для країн, економіка яких лише розвивається [16,17]. Кількість підприємств, що працювали зі збитками, в Україні досить висока. У 2002 році питома вага збиткових підприємств в Україні склала 41,8%, а їх збитки дорівнювали 11,33 млрд грн. Протягом 2003-2007 років питома вага

збиткових підприємств дещо зменшувалась, однак за останній рік спостерігається тенденція до збільшення (рис. 3).

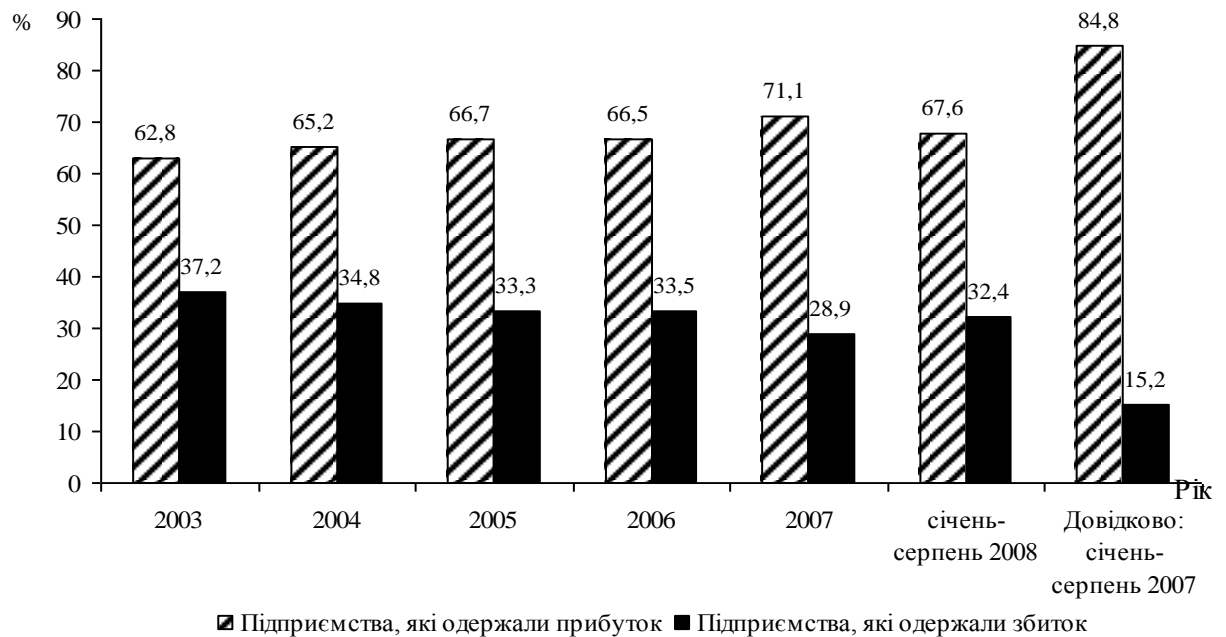

Рис. 3. Динаміка збиткових та прибуткових підприємств України

Якщо проаналізувати динаміку промислового виробництва в Україні, то в останні три роки спостерігається негативна тенденція, яку наочно наведена на рис. 4 [2].

Автором даного дослідження проведено аналіз збитковості підприємств з добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних та підприємств з металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів.

Кількість справ щодо банкрутства суб'єктів господарювання України, розглянутих у судах, безупинно зростає, як і кількість безпосередньо банкрутств.

У відповідний період 2007 року збитки збиткових підприємств зменшилися проти січня–травня 2006 р. на 2,2% (до 10,9 млрд грн). Протягом січня–травня 2007 р. збитково працювали 35,4% підприємств (у січні-квітні 2007 р. – 36,8%, а у січні-травні 2006 р. – 38,2%).

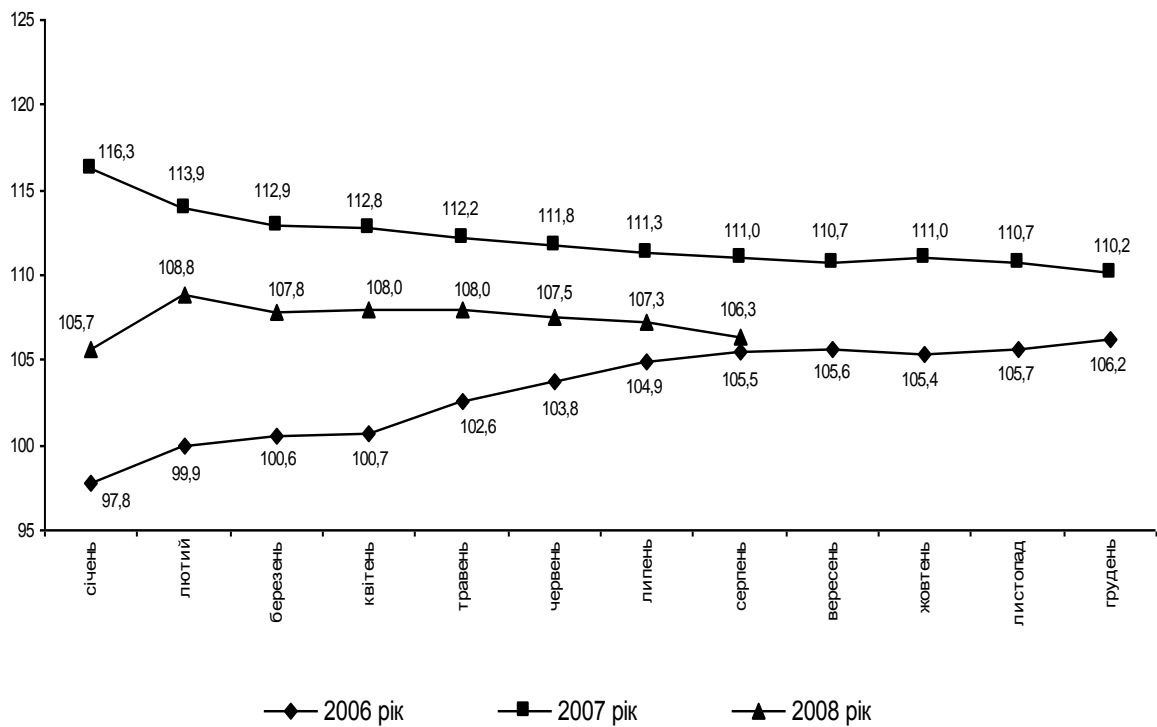

Рис. 4. Зміни обсягів промислового виробництва в Україні (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року, %)

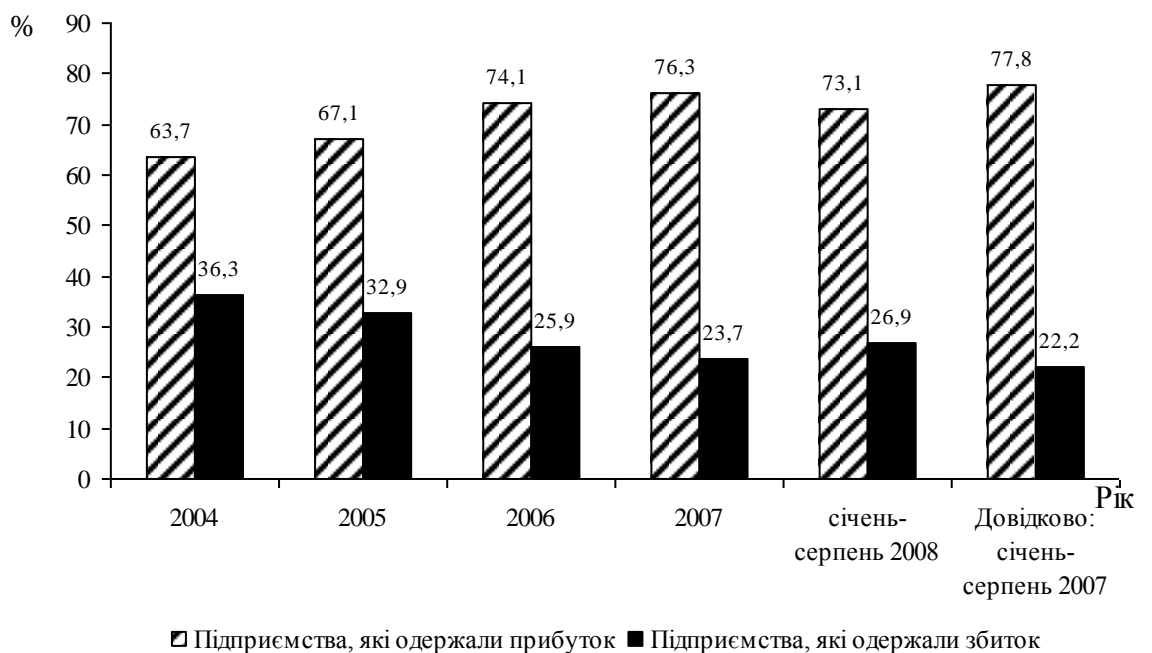

Рис. 5. Динаміка збиткових та прибуткових підприємств з добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних

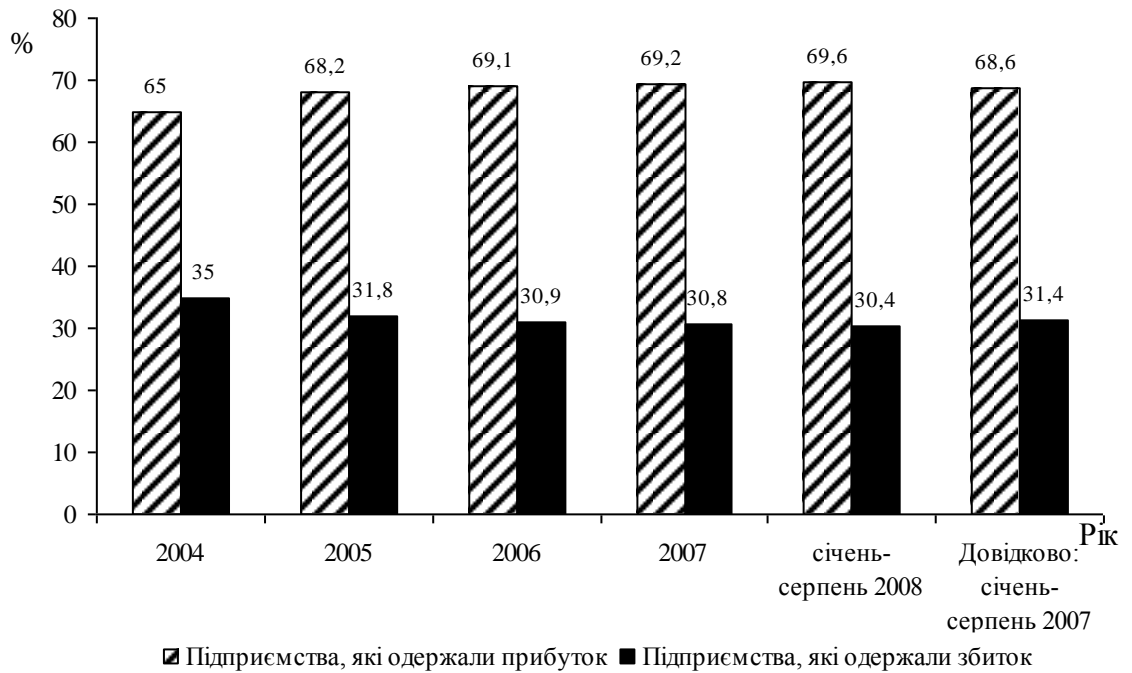

Рис. 6. Динаміка збиткових та прибуткових підприємств з металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів

Найбільші суми збитків спостерігалися у промисловості (4590,6 млн грн, збитково працювали 38,7% підприємств); торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (2721,6 млн грн та 31,0% підприємств); транспорті та зв'язку (1143,5 млн грн та 42,5% підприємств); операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям (919,4 млн грн та 36,9% підприємств).

У промисловості найбільше збиткових підприємств було у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води (58,5%), загальна сума збитків яких дорівнює 756,6 млн грн. Найбільшу суму збитків отримали підприємства переробної промисловості – 2946,3 млн грн, з них 972,8 млн грн припадає на машинобудування (40% збиткових підприємств) та 768,6 млн грн – на підприємства харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів (39% збиткових підприємств).

З наведених даних видно, що питання збитковості досить актуальне. Отже, як справедливо відзначає Терещенко О.О. [11], банкрутство підприємств – це наслідок глибокої фінансової кризи, система заходів щодо управління

якою не дала позитивних результатів. Питанням фінансової кризи присвячено ряд робіт та наукових статей.

Підсумовуючи все викладене в цих джерелах, можна сказати, що фінансова криза на підприємстві характеризується трьома параметрами:

1. Фактори виникнення кризи.
2. Види кризи.
3. Стадії розвитку кризи.

Визначення цих ознак дає змогу частково оцінити фінансовий стан підприємства та розробити стратегію його фінансової санації. Одним із головних факторів кризи, є недостатня наявність кваліфікованої робочої сили.

Невідповідність попиту та пропозиції робочої сили – ще одна загроза для діяльності підприємств України.

Отже, велика кількість збиткових підприємств та підприємств-банкрутів, незадовільне соціальне становище в країні, нестійкий фінансовий стан підприємств, свідчать про необхідність найскорішого вирішення задачі економічної безпеки підприємства.

3. Регулювання діяльності підприємств у забезпеченні їх економічної безпеки нормативно-правовими актами

Практика державного регулювання національної економіки розвинутих країн засвідчує, що найкращих результатів можна досягти за ринкових умов у поєднанні з ефективною регулятивною функцією держави [12, с.3]. Економічна безпека підприємства не є винятком – найефективніше забезпечення економічної безпеки підприємства неможливе без грамотного та ґрунтовного відповідного державного регулювання. Держава значно впливає на формування економічної безпеки підприємства. Використовуючи прямі та непрямі важелі втручання, вона створює та регулює економічні умови діяльності підприємств, призначені для захисту економічних інтересів держави і його національної економіки [19, с.74].

В Україні основою нормативно-правовою базою економічної безпеки та

регулювання банкрутства є Конституція України. Базуючись на основних засадах Конституції, уряд України будує державну політику. Для реалізації одного з її напрямків в Україні створено Раду національної безпеки та оборони, яка займається координацією органів виконавчої влади у сфері національної безпеки.

З метою системного підходу до захисту економічних інтересів у 1997 році Верховною Радою України було прийнято Концепцію національної безпеки України. У прийнятій Концепції розглядаються основи національної безпеки України, об'єкти та принципи забезпечення національної безпеки, загрози національній безпеці, основні напрямки державної політики національної безпеки України та система національної безпеки України. Звичайно, ця концепція не здійснює прямого впливу на економічну безпеку підприємства, але опосередковано все ж впливає.

У світлі опосередкованого впливу на економічну безпеку підприємств цікавим є дослідження міжнародних законодавчих актів.

Так, одним з основоположних актів щодо банкрутства підприємств є Європейська конвенція „Про деякі міжнародні аспекти банкрутства”. Цей документ у випадку відкриття процедури банкрутства в одній з держав, що приєдналися до Конвенції, регулює:

- здійснення деяких повноважень конкурсного керівника відносно розпорядження майном боржника на території інших держав-учасників Конвенції;
- відкриття вторинного банкрутства в інших державах-учасниках;
- передачу інформації кредиторам, що знаходяться на території інших держав-учасників, і порядок подання ними претензій до боржника.

Також цим документом пояснюються міжнародні аспекти відкриття справи про банкрутство, непрямой міжнародної компетенції, часткової оплати вимог кредиторів, багато уваги приділяється питанню вторинного банкрутства підприємств.

У світлі розгляду питань економічної безпеки на міжнародному рівні цікавою є методологія, запропонована Комісією ООН за програмами розвитку (UNDP) з аналізу економічної безпеки держави. Згідно з цією методикою рівень національної безпеки визначається трьома факторами: рівнем економіки, рівнем освіти та правами людини.

Рівень економіки вимірюється у ВВП на душу населення, рівень освіти – кількістю років, протягом яких вчиться в даному суспільстві «середньостатистична» людина, права людини характеризуються спеціальним індексом, який розраховується за спеціально затвердженою методикою.

Рівень національної безпеки, визначений таким чином, є одним з індикаторів стану безпеки держави. Зниження цього рівня є сигналом для уряду щодо прийняття відповідних заходів.

Цікавим є Заключний акт Наради з безпеки і співпраці в Європі (Хельсінкі, 1 серпня 1975 року) [6], який чинний і до сьогоднішнього часу. Так, у розділі «Економічна і комерційна інформація» держави-учасники вищезгаданого акта, вважаючи, що економічна інформація за своїм характером повинна була б забезпечувати відповідний аналіз ринків і розробку середньострокових і довгострокових прогнозів, сприяючи тим самим встановленню стійких торгових потоків і кращому використанню торгових можливостей, виражаючи готовність покращувати якість і розширювати обсяг та розповсюдження економічної і відповідної адміністративної інформації, сприятимуть регулярній і в можливо більш короткі терміни публікації і розповсюдженню економічної та комерційної інформації, зокрема:

- статистичних даних про виробництво, національний доход, бюджет, рівень споживання та продуктивності праці;
- статистичних даних про зовнішню торгівлю;
- законів і регламентів, що стосуються зовнішньої торгівлі;
- інформації, що використовується для економічного прогнозування з метою сприяння розвитку торгівлі;

- іншої інформації, корисної для ділових людей у комерційних контактах, наприклад, періодично видаваних довідників, переліків і, коли це можливо, структурних схем фірм та організацій, що займаються зовнішньою торгівлею;

- заохочуватимуть роботу з гармонізації статистичних номенклатур, що проводиться в міжнародному плані, особливо в рамках Європейської економічної комісії ООН.

В Україні, на жаль, на сьогоднішній день відсутні ґрунтовні законодавчі розробки, що регулюють економічну безпеку підприємства. З існуючих законодавчих актів найбільше уваги приділяється питанням банкрутства підприємств. Більш-менш комплексно та широко деякі аспекти економічної безпеки підприємства висвітлює Господарський кодекс України. У цьому документі в статті 19 висвітлюється державний контроль та нагляд за господарською діяльністю, де говориться, що держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у різних сферах.

Найбільше законодавче регулювання в Україні спрямоване на процедуру банкрутства та антимонопольне регулювання. Перед тим як дослідити український досвід державного регулювання банкрутства, доцільним буде вивчення зарубіжного досвіду з цього напрямку.

Процедура банкрутства та відновлення фінансового стану боржника остаточно сформувалася в США тільки в другій половині ХХ століття, однак ідея судового регулювання неспроможності суб'єктів господарювання існує в США вже давно. Перші відповідні положення з'явилися ще в ХVІІІ столітті. Так, уже у 1787 році Конституційний Конвент США надавав Конгресу повноваження приймати законодавчі акти, які складуть єдину національну правову базу для розв'язання суперечок кредиторів з боржниками. Це було зроблено для того, щоб відійти від англійської практики, де при певних обставинах за оголошення неспроможності підприємства або фізичної особи передбачалася смертна кара.

Законодавство США щодо банкрутства в більшості випадків дає можливість юридичним і фізичним особам, які самостійно заявили про свою

неспроможність, звільнитися від більшої частини свого боргу, а підприємствам, що серйозно займаються своєю діяльністю, надається можливість реорганізувати виробництво, знайшовши знову фінансову стабільність.

Також однією з найбільш розвинутих країн у плані державного регулювання банкрутства є Франція.

До 1967 року процес банкрутства у Франції майже повністю зводився до ліквідації підприємства - боржника; всі його засоби йшли на погашення боргів. Закон «Про банкрутство» 1967 року і подальший відповідний Декрет передбачали можливість захисту підприємства та укладання угоди з кредиторами. Але практично ці можливості майже не використовувалися, і лише 2-3% розглядів справ за даною категорією у період дії Закону 1967 року вирішувалися компромісом. Решта справ закінчувалася ліквідацією боржників.

У 1985 році у Франції було прийнято новий закон, що стосується неспроможності підприємств (закон № 85-98 «Про конкурсне управління, ліквідаторів і експертів за визначенням стану підприємств» від 25.01.1985), який передбачав більший захист підприємств, багато в чому обумовлений проблемою збереження робочих місць.

За французьким законодавством, банкрутом може бути визнана як фізична особа, так і юридична. Розглядом справ про неспроможність займаються в основному комерційні суди.

Можливі ініціатори справи про банкрутство стандартні в багатьох країнах. Ними є сам боржник, його кредитори і прокурор. У Франції та Англії, до того ж, провадження справи про неспроможність може бути почате з ініціативи суду.

Провадження справи про неспроможність починається у тому випадку, коли боржник не в змозі оплатити борги. Мінімальну суму несплачених боргів законодавством Франції (як і Німеччини) не встановлено.

Законодавство Франції укрупнено виділяє три варіанти розвитку подій при порушенні справи про банкрутство:

1. Реорганізація підприємства.

2. Передача підприємства-боржника в орендне управління іншому суб'єкту господарювання.

3. Ліквідація підприємства шляхом його продажу.

Також необхідно відзначити соціальний захист працівників підприємств, що знаходяться в кризі. Працівники підприємства-боржника, за законом 1985 року, отримали «над пріоритет» над рештою категорій кредиторів, їм збережено заробітну платню до 60 днів. Крім того, за клопотанням кредитора суд може встановити позачерговий порядок покриття боргу.

У разі простого банкрутства боржник через власну недбалість не знає про наближення чи настання банкрутства або легковажно викликає його своїми діями. Злісним банкрутство буде визнане в тих випадках, коли в умовах надмірної кількості боргів особа ховає, знищує складові частини майна, які у разі розпродажу підлягають відчуженню на користь кредиторів, або укладає ризиковані спекулятивні чи явно збиткові угоди, продає товари за явно заниженою ціною, а також приховує права інших осіб чи визнає явно вигадані права. Особливо тяжким випадком банкрутства визнаються дії винної особи в корисливих інтересах або свідоме створення для багатьох осіб загрози розорення, втрата довірених йому майнових цінностей.

На сьогоднішній день з урахуванням усіх поправок та змін Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» встановлює умови, порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності – боржника або визнання його банкрутом і застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

Цей закон дає визначення ряду термінів: неплатоспроможність, боржник, банкрутство, суб'єкт банкрутства (банкрут), кредитор, конкурсні кредитори, поточні кредитори, грошове зобов'язання, безспірні вимоги кредиторів, досудова санація, розпорядження майном боржника, розпорядник майна, санація, реструктуризація підприємства, керуючий санацією, арбітражний керуючий, мирова угода.

Слід зауважити, що державне регулювання діяльності підприємств може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на рівень їхньої економічної безпеки. Дуже детально позитивний та негативний вплив державного регулювання діяльності підприємств на їх економічну безпеку досліджено в роботі [17, с.84-86].

Для забезпечення стабільної роботи підприємств і, як наслідок, підвищення рівня їх економічної безпеки велике значення має грамотна та ґрунтовна політика у сфері податків, у сфері матеріальної та фінансової допомоги держави суб'єктам господарювання.

До найбільш важливих елементів державної підтримки, які часто використовуються у світовій практиці, можна віднести:

- участь у змішаних підприємствах;
- фінансування підприємств, що особливо важливі для економічної безпеки країни;
- надання пільгових кредитів тощо.

Прикладом активної підтримки економічної безпеки підприємств, що займаються науковою діяльністю, є досвід Японії, де держава надає кредити для проведення прикладних досліджень. Слід відзначити, що відсоток за використання кредиту безпосередньо залежить від успішності проекту. Якщо проект повністю зазнав краху, то підприємство відсотки взагалі не виплачує, а повертається лише сума кредиту. Подібні дії стимулюють розвиток науки, яка в свою чергу сприяє підвищенню рівня економічної безпеки підприємства.

Фінансова підтримка підприємств з боку держави відіграє значну роль у процесі укріплення економічної безпеки підприємств. Практично в усьому світі широко практикуються субсидії, займи та дотації окремим підприємствам або навіть цілим галузям економіки.

На шляху активізації процесів, що підвищують рівень економічної безпеки підприємств, значних успіхів у 90-ті роки ХХ ст. досягли країни Центральної та Східної Європи. Найбільш популярним засобом підтримки економічної безпеки підприємств у цих країнах були і залишаються дотації.

Однак дотації надаються лише успішним або перспективним підприємствам, що є однією з засад економічного піднесення країн у цілому.

Економічна безпека підприємства суттєво залежить від конкурентоспроможності його продукції. Чим більш стійке становище підприємства на світовому ринку, тим вищий рівень його економічної безпеки. Тому практично в усіх країнах держава активно заохочує розвиток експорту, тому що він підсилює в цілому економічну безпеку країни.

Отже, в Україні основою нормативно-правовою базою економічної безпеки та регулювання банкрутства є Конституція України. Однак, на сьогоднішній день економічна безпека підприємства недостатньо регулюється державою. Відсутні в необхідному обсязі відповідні законодавчі акти, що, звичайно, негативно впливає на рівень економічної безпеки підприємств.

ВИСНОВКИ

Сучасні умови господарювання генерують нові проблеми та ставлять нові завдання перед суб'єктами підприємницької діяльності. Одна з них – оцінка та управління економічною безпекою підприємства. Актуальність вирішення даного завдання обумовлена достатньо великою кількістю збиткових підприємств і банкрутств суб'єктів господарювання. Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивною потребою кожного суб'єкта господарювання у забезпеченні стабільного функціонування і досягнення цілей діяльності. Результати вирішення даних завдань дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Під безпекою підприємства взагалі в курсовій роботі запропоновано розуміти захищеність підприємства від негативного впливу сукупності соціальних, економічних, екологічних, правових та силових внутрішніх і зовнішніх факторів. Безпеку підприємства варто розділити на чотири складові: правова та силова безпека., економічна безпека, соціальна безпека, екологічна безпека.

2. Економічна безпека є найважливішою складовою безпеки підприємства, і запропоновано інтерпретувати її як захищеність підприємства, а саме: його капіталу, персоналу, матеріальних і нематеріальних активів, прав, позиції на ринках, іміджу і перспектив його подальшого розвитку від негативного впливу сукупності економічних ендогенних і екзогенних факторів.

3. Економічну безпеку характеризують ризик, невизначеність та банкрутство. Тому для повного дослідження сутності категорії «економічна безпека підприємства» необхідно дати визначення таким економічним категоріям як ризик, невизначеність та банкрутство.

4. Ризик – це можливість, імовірність втрати підприємством коштів і ресурсів, що знаходяться у нього в розпорядженні, а також можливість недоотримання доходів, виникнення додаткових витрат, нанесення збитку його репутації та іміджу.

5. Під невизначеністю в діяльності підприємства запропоновано розуміти ситуацію, що характеризується браком інформації щодо досліджуваного об'єкта чи економічного явища або її повною відсутністю. Тобто невизначеність існує тоді, коли немає даних про певну проблему, ситуацію чи напрямок діяльності або коли такі дані є, але їх недостатньо для оцінки ризику чи прийняття рішення.

6. Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури. Термін «банкрутство» органічно пов'язаний з неплатоспроможністю, під якою розуміють неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх сплати перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше, як через відновлення платоспроможності.

7. В Україні основою нормативно-правовою базою економічної безпеки та регулювання банкрутства є Конституція України. Однак, на сьогоднішній день економічна безпека підприємства недостатньо регулюється державою. Відсутні в необхідному обсязі відповідні законодавчі акти, що, звичайно, негативно впливає на рівень економічної безпеки підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Афанасьєв Є.В. Моделювання та прогнозування показників виробничо-економічних процесів гірничорудних підприємств / Афанасьєв Є.В., Афанасьєва М.Г. // Збірник тез VII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Комп’ютерне моделювання та інформаційні технології в науці, економіці та освіті”. – Кривий Ріг. – 2007. – С.3-4.
2. Афанасьєв Є.В. Методологічний підхід до моделювання та кількісної оцінки виробничо-економічних ризиків гірничорудного підприємства / Афанасьєв Є.В. // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ : науковий збірник. – 2007. – №1(9). – С.39-45.
3. Бизнес: діловий щотижневик, К.: Бліц-Інформ. – 2016 № 42 від 20.10.2016, С. 124 – 126.
4. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / Бланк И.А. – К.: Ника-Центр, 2004. – 776 с.
5. Бородіна О.О. Оцінка економічної безпеки підприємства – концептуальний підхід / Бородіна О.О. // Праці Четвертої міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених “Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, сталі економічне зростання”, Донецьк. – 2013. – С. 16-19.
6. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
7. Дарнопих Г.Ю. Сучасні проблеми економічної безпеки України / Дарнопих Г.Ю. // Вісник Академії правових наук України. - 2008. - №1. - С. 142-150.
8. Догиль Л.Ф. Хозяйственный риск и финансовая устойчивость предприятий АПК: Методологические и практические аспекты / Догиль Л.Ф. – Минск: БГЭУ, 2009. – 238 с.

9. Евдокимов Ф.И. Экономическая устойчивость предприятия как фактор его безопасности / Евдокимов Ф.И., Мизина Е.В. // Донецкий государственный технический университет : сб. научн. трудов. – Донецк. – 2011. – С.16-25.
10. Економіка підприємства / [за ред. С.Ф. Покропивного]. – К.: КНЕУ, 2000. – 526 с.
11. Ищук Г.П. Риск в современном бизнесе / Ищук Г.П., Москаленко Н.В. // Інформація і ринок. – 2017. - №1. – С. 10-12.
12. Капітула С.В. Організаційна структура підприємства та місце відділу економічної безпеки / Капітула С.В. // Вісник Криворізького технічного університету: зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 3.– С. 263-268.
13. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: [навчальний посібник] / Майорова Т.В. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
14. Мескон М. Основы менеджмента / Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. – М.: Дело, 1994. – 702 с.
15. Михасюк І.Р. Ринок і економічна безпека України / Михасюк І.Р. // Віче. - 2006. - №10. - С. 78-81.
16. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: [монографія] / Мунтіян В.І. - К.: Вид-во "КВІЦ", 1999. – 461 с.
17. Олексик О.І. Ризик та невизначеність в управлінні підприємством / Олексик О.І. // Стратегія економічного розвитку України. – 2001. – Вип.5. - С.231-237.
18. Семенов Г.А. Роль стратегічного управління в нестабільних умовах / Семенов Г.А., Семенов А.Г. // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». - 2007р. – № 1. – С. 311-315.
19. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств / Терещенко О.О. – К.: КНЕУ, 2000. – 410 с.

20. Турило А.М. Комплексна оцінка фінансової безпеки підприємства / Турило А.М., Капітула С.В. // Вісник Криворізького технічного університету: зб. наук. праць. – 2006. – Вип.7. – С. 210-213.
21. Турило А.М. Методика оцінки інвестиційної безпеки підприємства / Турило А.М., Капітула С.В. // Актуальні проблеми економіки. – Київ, 2008. - № 2(80). - С. 140-143.
22. Фінансова діяльність підприємства: [підручник] / Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. – К.: Либідь, 2003. – 384 с.
23. Экономическая стратегия фирмы: [учебное пособие под ред. Градова А.П.] – С-Петербург: 1995. – 248 с.